

4. Гостіщев В. М., Сватъев А. В., Богдановська Н. В. Оздоровчі види фізичної культури : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. Запоріжжя : Запорізький НУ, 2010. 180 с.

5. Єфімова В. М. Здоров'язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень. *Проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 1. С. 57–60.

6. Кремень В. Г. Інтелектуальна еліта в контексті людиноцентризму. *Еліта, обдарованість, людиноцентризм*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 26 лютого 2010 р.). Київ : НАПН України, 2010. 159 с.

Володимир БУТЕНКО

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНИМИ

Заклади вищої освіти в Україні покликані вирішувати складні завдання підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних глибоко сприймати, усвідомлювати та забезпечувати необхідні умови економічного, соціального, культурного та гуманітарного розвитку суспільства. Серед актуальних і найбільш гострих є завдання вищої школи, що пов'язані з підготовкою майбутніх фахівців до організації освітньо-виховної роботи серед молоді. Адже питання формування особистості, яка б відповідала сучасним правовим вимогам і належним чином організовувала свою життєдіяльність, сьогодні заслуговують на особливу увагу і вимагають ефективного вирішення.

Характеризуючи сучасні виклики в умовах демократичного розвитку українського суспільства, В. Кремень наголошує, що «головним чинником подальшої демократизації суспільства є розвиток особистості, її самодостатності, здатності своєю сутністю обумовлювати характер і зростаючий рівень демократії. Справжню демократичність суспільства визначає ступінь самовдосконалості громадян, їхня здатність до самостійної й усвідомленої дії. З погляду вченого, навчально-виховний процес в освітніх закладах, як і соціальне середовище в суспільстві в цілому, мають бути максимально зорієнтовані на формування розвинутої, самодостатньої особистості, а проблем тут поки що багато» [3, с. 16–17].

Можна цілком погодитися з думкою С. Кивенко, який акцентує увагу на тому, що «в Україні створено передумови для оновлення змісту і технологій виховання, котрі розуміються як процес залучення особистості до створеної людством системи цінностей, сприяння становленню її сутнісних сил та творчої активності. Водночас соціальний фон виховання молоді залишається недостатньо сприятливим, що обумовлено як негативними тенденціями розвитку цивілізації загалом, так і станом українського соціуму. Прискорення трансформації суспільства, кардинальні зміни в поглядах на життєві ідеали, зміна пріоритетів способу життя призвели до виникнення в підростаючого покоління відчуття нестабільності, невизначеності життєвих перспектив, що останнім часом все більше призводить до проявів підліткової девіації» [2, с. 27].

Сучасна практика засвідчує, що для успішної боротьби з правопорушеннями і злочинами необхідна робота по корекції відхилень у поведінці неповнолітніх, глибокий аналіз причин і обставин, які обумовлюють та спричиняють протиправні дії. Наукові розвідки Г. Пономаренко переконують, що суттєвим резервом у вирішенні зазначеної проблеми залишається організація профілактичної роботи, яка б спиралася на сучасні психолого-педагогічні знання, урахувала педагогічні закономірності впливу на поведінку неповнолітніх зі складним спектром відносин з соціальним середовищем, визначала оптимальний зміст та технологію впливу на правосвідомість і поведінку підлітків, ураховуючи при цьому їх вікові та індивідуальні особливості [4]. У зв'язку з

цим відчутної гостроти й актуальності набувають питання щодо педагогічного забезпечення профілактичної діяльності правоохоронних органів серед неповнолітніх.

Зазначимо, що усвідомлення необхідності підвищення якості та результативності профілактичної діяльності правоохоронних органів серед неповнолітніх стимулює пошук педагогічних умов успішної організації цього процесу. Однією з таких умов є підготовка у закладах вищої освіти працівників правоохоронних органів в галузі психології і педагогіки. Адже в діяльності правоохоронців знання з психології та педагогіки відіграють важливу роль. Спираючись на ці знання, працівники поліції спілкуються з людьми, вміло керують своєю увагою та увагою співбесідника, встановлюють педагогічний контакт та ін. У роботі з неповнолітніми правопорушниками застосовуються різні педагогічні методи, прийоми та засоби. Дотримання основних педагогічних принципів у діяльності правоохоронців сприяє успішному розв'язанню завдань профілактичного змісту.

Одним із таких завдань є формування правосвідомості та відповідальності підлітків. Працівники правоохоронних органів покликані передавати підліткам необхідні їм моральні та правові знання, впливати на їх волю, свідомість і поведінку. Успішно вирішувати поставлені завдання правоохоронці можуть шляхом переконання або примусу. Правовий примус носить в окремих випадках матеріальний характер (штраф, адміністративний арешт), проте він є водночас формою морального примусу, оскільки його вплив спрямовується на волю та свідомість підлітків, а також їх поведінку. Примус застосовується до неповнолітніх лише після того, як вжито заходів морального, громадського характеру, що виявилися недостатніми та неефективними. Стримуючи підлітків від вчинення злочинів, правопорушень та проступків, правовий примус, як і моральний вплив, формує в них позитивні установки, які стають для них правилами та нормами поведінки в соціальному середовищі.

Аналізуючи можливості педагогічного забезпечення профілактичної діяльності правоохоронних органів серед неповнолітніх, С. Кивенко наголошує на необхідності стимулювання самовиховання підлітків. З погляду дослідника, «актуальною виступає необхідність створення такої моделі становлення особистості підлітків з поведінкою, що відхиляється від норми, котра б давала їм змогу самостійно формувати систему цінностей, адекватну сучасним умовам життя і на її основі оптимально вирішувати питання власної життєтворчості, успішно досягаючи суспільних та особистісних завдань. Одним із важливих шляхів розв'язання зазначеної проблеми виступає активізація самовиховання підлітків-девіантів – тієї соціальної категорії та вікової групи, у якій внаслідок її психологічних та соціальних особливостей найбільш активно виявляється потреба в самоактуалізації, самоствердженні, самореалізації, але яка не завжди цілеспрямовано здійснює ці процеси» [2, с. 27].

Психологічні та педагогічні знання є важливою умовою підвищення результативності освітньо-профілактичної діяльності правоохоронних органів у правовому вихованні підлітків. Їх роль особливо відчутною є при вирішенні таких завдань, як: використання форм, методів та засобів правового виховання, перевиховання та самовиховання неповнолітніх; профілактичний вплив безпосередньо працівників правоохоронних органів на неповнолітніх з відхиленням від норм поведінки (взяття на облік, шефство, виховні бесіди та ін.); використання адміністративно-правових заходів впливу на неповнолітніх правопорушників (штраф, виклик до поліції з метою офіційного застереження про неприпустимість антигромадської поведінки) та ін.

Особливість профілактичної діяльності працівників правоохоронних органів з неповнолітніми полягає в тому, що злочини та правопорушення підлітків пов'язані з вирішенням низки питань організаційного, правового, психологічного та педагогічного змісту. Аналіз практичного досвіду у вирішенні цих питань засвідчує, що робота по кримінальних справах цієї категорії правопорушень дуже складна і зумовлена

специфікою суб'єкта злочину. Йдеться про те, що людина на час скоєння злочину не досягла повноліття. Ця обставина є настільки суттєвою, що на законодавчому рівні визначено особливості проведення попереднього слідства та судового розгляду таких справ. Розслідування кримінальних справ про злочини неповнолітніх доручаються найбільш досвідченим слідчим, з урахуванням спеціалізації.

Діяльність працівників правоохоронних органів по розкриттю та розслідуванню злочинів, скоєних неповнолітніми, передбачає обов'язкове залучення до цього процесу педагогів і шкільних психологів. Ця вимога зумовлена особливостями світосприйняття підлітків, їх психологічного стану, розвитку особистісних якостей тощо. Все це висуває додаткові вимоги до посадових осіб, які здійснюють оперативну та процесуальну діяльність, організують профілактичні заходи. Психолого-педагогічні вимоги передбачають не лише об'єктивне розслідування злочину, але й виявлення обережного, гуманного ставлення до підлітків, щоб не заподіяти шкоди у їх становленні як особистості, формуванні морально-правової свідомості. Виконуючи функцію боротьби зі злочинністю, працівники правоохоронних органів покликані допомогти підліткам зробити правильні висновки і повернутися на шлях правових відносин та етичної поведінки.

Зазначимо, що підтримання працівниками правоохоронних органів тісного зв'язку з психологами та педагогами на етапі розслідування злочину є необхідним. Адже інформація, яка характеризує морально-етичні, культурологічні, правові, світоглядні, психологічні якості неповнолітніх, має вагомe значення для обрання адекватної тактики та методики під час виконання оперативних заходів та процесуальних дій.

Взаємодія освіти і правоохоронних органів набуває в сучасних умовах важливого значення ще й тому, що кардинальні зміни в житті українського суспільства, загострення протиріч в економічній, соціальній, культуротворчій, освітній сферах поставили неповнолітніх у стресову ситуацію. Деформація молоді відбувається дуже швидко. Як зазначає Т. Зайцева, «в наш час однією з актуальних є проблема девіантної поведінки: поведінки, що відхиляється від норми та загострюється в кризові періоди розвитку суспільства. У такій ситуації неповнолітні виявляються найбільш соціально нестійкими, психологічно непередготовленими та незахищеними. Часто, не маючи достатнього життєвого досвіду, моральних переконань, не вміючи розрізняти справжні життєві цінності від уявних, штучних, вони закріплюють у своїй свідомості та поведінці негативні тенденції суспільного розвитку» [1, с. 18].

Відповідно до чинного законодавства України проведення слідчих дій з неповнолітніми у віці до 16 років можливе лише за обов'язкової участі педагога та психолога. Процесуальний статус підлітка (свідок, підозрюваний, обвинувачений) не має значення. Право на участь у слідчих діях мають також батьки або інші законні представники неповнолітнього. Педагог чи психолог у цих випадках покликані здійснювати нагляд за тим, щоб стосовно неповнолітнього не було вжито ніяких заходів психологічного впливу. Присутність педагога чи психолога допомагає слідчому більш об'єктивно оцінювати свідчення підлітка.

Психолого-педагогічні знання є важливою умовою об'єктивного розслідування протиправних дій неповнолітнього. Саме тому посадова особа, яка розглядає кримінальну справу про злочин, скоєний неповнолітнім, зобов'язана ґрунтовно вивчити матеріали, що характеризують особистісні якості, схильності, потреби та інтереси підлітка; встановити його улюблені заняття, рівень та характер стосунків з іншими людьми, членами родини, учнями школи, прилучити до матеріалів кримінальної справи характеристики з місця навчання, роботи тощо. Отримана за допомогою вчителів, психологів інформація допомагає слідчому, а також судді прийняти мотивовані і обґрунтовані рішення щодо неповнолітнього. Здобуті слідчим психолого-педагогічні

матеріали про неповнолітнього надсилаються також до виправно-трудової колонії для використання у виховному процесі.

Зазначимо, що у правоохоронній практиці доволі відчутною є потреба у здійсненні глибокого психологічного аналізу проступків, правопорушень та злочинів неповнолітніх. Про це свідчить тісна співпраця та взаємодія правоохоронних органів з фахівцями в галузі вікової психології. Матеріали психологічних експертиз неповнолітніх, які виявляють девіантну поведінку, дають можливість кваліфіковано і повно розслідувати кримінальні справи, визначити мотивацію протиправної поведінки підлітків. Як зазначає Т. Зайцева, «залежно від способів взаємодії з реальністю та порушеннями тих чи інших суспільних норм виокремлюють декілька видів девіації: деліквентна, адиктивна, психопатологічна, наркозалежна поведінка» [1, с. 18]. Деліквентна поведінка неповнолітніх являє собою сукупність протиправних вчинків, які порушують норми громадського правопорядку, загрожують благополуччю інших людей або суспільству в цілому. Такі неповнолітні мають бути правомірно покарані за протиправні дії, зокрема, проступки, правопорушення чи злочини. На думку А. Капської адиктивна поведінка характеризує людину, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій. На думку О. Безпалько, психопатологічний тип девіантної поведінки базується на психологічних симптомах, котрі є виявами певних психічних розладів та захворювань. Учені виокремлюють аутоагресивну, дисморфоманічну, гепоїдну поведінку, дромоманію, патологічну сором'язливість. Наркозалежна поведінка характеризується патологічною залежністю від психоактивних речовин.

Безперечно, успішне здійснення працівниками правоохоронних органів профілактичних заходів серед неповнолітніх передбачає врахування найважливіших закономірностей цього процесу на основі поєднання правових, психологічних і педагогічних знань, а також формування професійно-педагогічної майстерності правоохоронців. Адже профілактична діяльність працівників правоохоронних органів є не самоціль, а важливий засіб, що має сприяти формуванню у підлітків здорового способу життя, відповідального ставлення до морально-правових цінностей суспільства, організації поведінки відповідно до соціокультурних вимог.

Підсумовуючи, зазначимо, що заклади вищої освіти, які професійно готують працівників правоохоронних органів, покликані створити умови для опанування майбутніми фахівцями необхідними знаннями, уміннями і навичками організації профілактичної діяльності серед неповнолітніх. Психолого-педагогічний досвід допоможе правоохоронцям у процесі навчання у вищій школі усвідомити принципи, форми та методи протидії правопорушенням у підлітковому середовищі, спрямувати їх професійні зусилля у напрямку профілактики девіантної поведінки.

Список використаних джерел

1. Зайцева Т. О. Основні підходи до класифікації девіантної поведінки. *Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи*: збірка наукових робіт. Херсон, 2010. Вип. II. 160 с.
2. Кивенко С. Організаційно-педагогічні умови активізації процесу самовдосконалення підлітків-девіантів. *Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи*: збірка наукових робіт. Херсон, 2010. Вип. II. 160 с.
3. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Київ : Педагогічна думка, 2007. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. С. 11–24.
4. Пономаренко Г. О. Організація профілактичної діяльності правоохоронних органів серед учнівської молоді: методичні рекомендації. Херсон, 1997. 60 с.